

DARIUSZ MAZURKIEWICZ

WPŁYW PAŃSTWA NA OBSADĘ STANOWISK
KOŚCIELNYCH W LATACH 1950-1972 NA PRZYKŁADZIE
DZIAŁAŃ ADMINISTRACJI WYZNANIOWEJ
W ZIELONEJ GÓRZE WOBEC KOŚCIOŁA GORZOWSKIEGO

Polityka wyznaniowa władz komunistycznych, mająca na celu wyeliminowanie Kościoła z życia publicznego, w znacznej mierze koncentrowała się na uzyskaniu wpływu na obsadę stanowisk kościelnych. Zdając sobie sprawę z autorytetu księdza w parafii i jego wpływu na postawy ludzi, władze państwowe zmierzały do prawnego zapewnienia sobie możliwości decydowania o obsadzie urzędów kościelnych, co miało być pomocne w obsadzaniu parafii księżmi uległymi wobec totalitarnego systemu.

1. POSTANOWIENIA I REALIZACJA DEKRETU
Z DNIA 9 LUTEGO 1953 R.

Działania zmierzające w kierunku uzyskania kontroli nad personalnymi decyzjami władz kościelnych zintensyfikowały się w roku 1952, kiedy to referenci do spraw wyznań w prezydiach powiatowych rad narodowych otrzymali nakaz sporządzania charakterystyk niektórych księży¹. Jednak narzędzie prawne dla tej działalności administracja wyznaniowa uzyskała wraz z wydaniem w dniu 9 lu-

---

¹ Zob. T. Dzwonkowski, *Polityka lokalnych władz PRL wobec Ordynariatu Gorzowskiego w latach 1951-1972 (na przykładzie postaw wobec ordynariuszy)*, w: *Stefan Kardynał Wyszyński wobec Ziemi Zachodnich i Północnych oraz stosunków polsko-niemieckich*, red. T. Dzwonkowski, Cz. Osekowski, Warszawa-Poznań-Zielona Góra 2001, s. 123.

tego 1953 r. dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych². Dawał on władzom państwowym prawo do nadzoru nad tworzeniem, przekształcaniem, znoszeniem i obejmowaniem duchownych stanowisk kościelnych oraz umożliwiał usuwanie niewygodnych duchownych z zajmowanych urzędów³. Organem państwowym właściwym do wyrażenia zgody na objęcie stanowiska zostało – odnośnie do ordynariuszy diecezji i sufraganów – prezydium rządu, a w pozostałych wypadkach – właściwe prezydium wojewódzkiej rady narodowej. Osoby zajmujące duchowne stanowiska kościelne zostały również zobowiązane do złożenia ślubowania na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Dekret wzbudził gwałtowne protesty Episkopatu⁴. W dniu 29 lutego 1953 r. kard. Stefan Wyszyński przedstawił listownie wicemarszałkowi sejmu Franciszkowi Mazurowi stanowisko Komisji Głównej Episkopatu, które – według zamierzeń Prymasa – miało być wstępem do dyskusji na temat wydania rozporządzenia wykonawczego. Zdając sobie bowiem sprawę, że dekret nie zostanie odwołany, władze kościelne starały się przede wszystkim maksymalnie zawęzić zakres pojęcia „duchowne stanowisko kościelne”, wyłączając z niego wikariuszy parafialnych oraz kapelanów siostr⁵. Ponadto zwróciły uwagę, że dekret nie może dotyczyć zakonów i zgromadzeń zakonnych, ponieważ w rozumieniu władz państwowych są one stowarzyszeniami

---

² DzU z 1953, nr 10, poz. 32.

³ „Uprawianie przez osobę piastującą duchowne stanowisko kościelne działalności sprzecznej z prawem i porządkiem publicznym bądź popieranie lub osłanianie takiej działalności powoduje usunięcie tej osoby z zajmowanego stanowiska przez zwierzchni organ kościelny samoistnie lub na żądanie organów państwowych” – art. 6.

⁴ Zob. *Relacja Prymasa S. Wyszyńskiego z jego rozmów z F. Mazurem o stosunkach Kościół – Państwo*, w: P. Raina, *Kościół w PRL*, t. 1, Poznań 1994, s. 392-395.

⁵ „[...] b) Do „duchownych stanowisk kościelnych” w Polsce należą stanowiska Arcybiskupów Metropolitów, Biskupów, ordynariuszy i sufraganów, kanoników katedralnych, dziekanów, proboszczów i wikariusza generalnego. c) Do „duchownych stanowisk kościelnych” nie można zaliczyć ks. wikariusza [...] d) Również kapelani siostr nie zajmują duchownych stanowisk kościelnych”. *List Prymasa S. Wyszyńskiego do wicemarszałka sejmu F. Mazura z dnia 23 lutego 1953 r. ze stanowiskiem Episkopatu w sprawie dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 395.

i podpadają pod dekret z 5 lipca 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach⁶.

Postulaty Episkopatu nie zostały wzięte pod uwagę, co więcej w praktyce stosowanie dekretu opierało się na jego dowolnej interpretacji przez przewodniczących wojewódzkich rad narodowych, którzy często domagali się zwolnienia z urzędów kapłanów niewygodnych dla władz bez podania motywów i bez możliwości złożenia wyjaśnień⁷. Na terenie Ordynariatu Gorzowskiego⁸ zaraz po wydaniu dekretu władze zażądały usunięcia między innymi pracowników kurii: ks. Mariana Kumali, ks. Macieja Szałagana, ks. Józefa Michalskiego i ks. Józefa Anczarskiego. Nie doszło do tego jedynie dzięki zdecydowanej postawie administratora ks. Zygmunta Szelażka⁹. Ponadto władze państwowe starały się samodzielnie usuwać proboszczów mianowanych przed wejściem w życie dekretu. Sposobem na to było wykreślenie danego księdza z listy mieszkańców, a następnie sprawdzenie jego zameldowania i groźba kary więzienia w przypadku niepodporządkowania się ustnej decyzji o opuszczeniu parafii. Kierownik wojewódzkiego referatu wyznaniowego starał się również nakłonić administratora ordynariatu do usunięcia niewygodnych księży w zamian za nowe opony

---

⁶ DzU z 1949, nr 45, poz. 335.

⁷ Zob. *List Komisji Głównej Episkopatu do B. Bieruta z dnia 13 marca 1953 r. w sprawie dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 400-401.

⁸ Termin ten na określenie administracji kościelnej ze stolicą w Gorzowie Wlkp. pojawił się w roku 1951 po usunięciu przez władze państwowe administratora ks. Edmunda Nowickiego. Wcześniej funkcjonowała nazwa Administracja Kamieńska, Lubuska i Prałatury Piłskiej, a od 27 maja 1967 r. Administracja Apostolska „ad nutum Sanctae Sedis”. Stała diecezja na tym terenie została ustanowiona dopiero 28 czerwca 1972 r. W niniejszym artykule używane są także określenia Kościół gorzowski i gorzowska administracja kościelna, ponieważ odpowiadają wszystkim prawnokanonicznym formom istnienia tej organizacji kościelnej w omawianym okresie.

⁹ J. Sikorski, *Polityka władz lokalnych wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Gorzowie w latach 1945-1989*, w: *Gorzów Wielkopolski w 60-lecie 1945-2005. Materiały z konferencji naukowej, Gorzów Wielkopolski 3 czerwca 2005 r.*, red. D. Rymar, J. Sikorski, Gorzów Wlkp. 2005, s. 166.

do samochodów, paliwo i obietnicę oddania kurii zajętych wcześniej powielaczy¹⁰.

Zastrzeżenia Episkopatu budziła również realizacja przepisu o składaniu przez duchownych ślubowania na wierność PRL, ponieważ władze komunistyczne uczyniły z niego okazję do przeprowadzenia – mającej na celu wykazanie, że również księży włączają się w dzieło budowy socjalizmu – akcji propagandowej. Zmuszeni zostali do niego także duchowni dotychczas piastujący urzędy kościelne, chociaż z dekretu wynikało, że są do niego zobowiązani jedynie księża mający objąć stanowisko. Ponadto w różnych województwach stosowane były różne teksty ślubowania, a Urząd do Spraw Wyznań czynił trudności w jego uzyskaniu i przekazał go dopiero, po naleganiach Sekretarza Episkopatu, w dniu 14 kwietnia¹¹.

Postanowienia dekretu zostały doprecyzowane w zarządzeniu nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r.¹² W swoich sformułowaniach było ono bardziej restrykcyjne od dekretu, ponieważ nie uwzględniało prawnokanonicznego rozumienia „duchownego stanowiska kościelnego” i rozciągało jego zakres na „wszystkie stanowiska kościelne stałe lub tymczasowe, jak również pomocnicze i zastępcze, piastowane przez duchownych”. W załączniku nr 1 zawarto wzór kwestionariusza, który musiał wypełnić duchowny piastujący stanowisko kościelne. Poza danymi personalnymi zawierał on pytania o pochodzenie społeczne, wykształcenie, stopień naukowy, stosunek do służby wojskowej, posiadane odznaczenia, przynależność do organizacji społecznych i politycznych zarówno przed 1939 r., jak i podczas okupacji oraz po wyzwoleniu a także przebieg pracy zawodowej. W załącznikach do zarządzenia nr 2 i 3 określono rotę ślubowania, którą ordynariusze diecezji i sufragani byli zobowiązani złożyć w Urzędzie do Spraw Wyznań, a duchowni na pozostałych

¹⁰ Zob. T. Dzwonkowski, *Polityka lokalnych władz PRL wobec Ordynariatu Gorzowskiego*, s. 125.

¹¹ *List Sekretarza Episkopatu do Rządu z dnia 20 kwietnia 1953 r. w sprawie ślubowania kapłanów na wierność PRL*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 405-406.

¹² Zob. *Zarządzenie nr 61 Prezesa Rady Ministrów z dnia 5 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 411-412.

stanowiskach kościelnych w prezydium wojewódzkiej rady narodowej, o ile Urząd do Spraw Wyznań nie zalecił złożenia ślubowania we własnej siedzibie.

W zarządzeniu określone zostały: terminy, jakie organy państwowe mają na odpowiedź na wnioski składane przez kurie, terytorialna właściwość prezydiów wojewódzkich rad narodowych¹³ oraz sposób odwołania od ich decyzji. Mimo że władze państwowe, co wykazała praktyka lat późniejszych, nie zamierzały przestrzegać tych postanowień zarządzenia, to jednak strona kościelna uzyskała podstawę, na którą mogła powoływać się w swoich odwołaniach. Ostateczną instancją w sprawach tworzenia urzędów kościelnych i ich obsadzania został ustanowiony Urząd do Spraw Wyznań.

Prezydium wojewódzkich rad narodowych w stosowaniu dekretu i zarządzenia od początku wykazywały się dużą dowolnością¹⁴. Wbrew postanowieniom, wielokrotnie wysuwały kandydatów do objęcia stanowisk z pominięciem osób wyznaczonych przez kurie, a nawet zwracały się bezpośrednio do księży z propozycją objęcia danego stanowiska. Żądały także usunięcia kapłanów już pracujących, odmawiały zgody na objęcie danego stanowiska bez podawania przyczyn oraz nie dotrzymywały zawartego w zarządzeniu terminu na udzielenie odpowiedzi.

Tym praktykom miała położyć kres instrukcja nr 27/a Ministra – Szefa URM z dnia 9 października 1953 r.¹⁵ Prezydium wojewódzkich rad narodowych zostały w niej zobowiązane do starannego ustalenia okoliczności uzasadniających usunięcie osoby duchownej z zajmowanego stanowiska oraz do wcześniejszego ostrzeżenia przełożonych

---

¹³ Zob. *Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Referatu do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze z dnia 16 grudnia 1953 r. w sprawie wykonania zarządzenia nr 61 Prezesa Rady Ministrów*, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze Wydział do Spraw Wyznań (dalej jako APZG WdSW), sygn. 2898, s. 24.

¹⁴ Zob. *List Episkopatu Polski do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań J. Izydorczyka z dnia 15 lutego 1955 r. z prośbą o przestrzeganie obowiązującego prawa przez Rady Narodowe*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 491-497.

¹⁵ Zob. *Instrukcja nr 27/a Ministra – Szefa URM z dnia 9 października 1953 r. w sprawie trybu stosowania przez prezydium wojewódzkich rad narodowych postanowień dekretu z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, APZG WdSW, sygn. 2898, s. 22-23.

danego kapłana. Ponadto w instrukcji znalazła się dyspozycja, że żądanie usunięcia duchownego oraz decyzja odmawiająca zgody na objęcie stanowiska przez daną osobę powinny być przekazane na piśmie i zawierać choćby ogólnie ujęte motywy, uzasadniające decyzję organów państwowych. Instrukcja niewiele jednak zmieniła w działaniach prezydów wojewódzkich rad narodowych, które w dalszym ciągu żądały usunięcia poszczególnych kapłanów, ustnie i bez podania przyczyn¹⁶.

Władze kościelne, zdając sobie sprawę z niesprawiedliwych zapisów dekretu oraz z dowolności jego stosowania przez administrację wyznaniową, starały się omijać jego postanowienia. Od 1953 r. kuria gorzowska postanowiła nie wydawać dekretów pisemnych i rozpoczęła przenoszenie księży na mocy nakazu ustnego. Ten sposób okazał się jednak nieskuteczny, ponieważ referat wyznaniowy szybko dowiadywał się o dokonanych zmianach personalnych i domagał się przestrzegania postanowień dekretu¹⁷. Referat do Spraw Wyznań w Zielonej Górze odmawiał również zgody na mianowanie proboszcza albo wikariusza, motywując to faktem, że dane probostwo nie było wcześniej obsadzone, nie przyjmując do wiadomości, że działa się tak z powodu braku duchowieństwa na terenach Ziemi Zachodnich i Północnych.

Od połowy 1955 r. władze kościelne coraz usilniej dążyły do zmiany obowiązującego prawa¹⁸. Szansa na to pojawiła się, kiedy w dniu 8 grudnia 1956 r. Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu wydała komunikat, w którym poinformowała o możliwości powrotu księży wysiedlonych ze swych parafii w wojewódz-

---

¹⁶ *List Sekretarza Episkopatu bpa Z. Choromańskiego do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań A. Bidy z dnia 19 marca 1954 r. w sprawie obejmowania stanowisk kościelnych*, P. Raina, *Kościół*, s. 458-459; zob. *List Episkopatu Polski do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań J. Izydorczyka z dnia 15 lutego 1955 r. z prośbą o przestrzeganie obowiązującego prawa przez Rady Narodowe*, P. Raina, *Kościół*, s. 494-496.

¹⁷ *Zob. Pismo Prezydium WRN w Poznaniu do Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 23 czerwca 1953 r.*, Archiwum Akt Nowych w Warszawie Urząd do Spraw Wyznań (dalej jako AAN UdSW), sygn. 37/56, s. 1.

¹⁸ *Zob. List Episkopatu do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań M. Zygmantowskiego z dnia 4 stycznia 1956 r. w sprawie niezgody Władz na obsadzanie stanowisk kościelnych*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 539-541.

twach zachodnich¹⁹. Jednak władze państwowe bardzo szybko zinterpretowały, że możliwość ta dotyczy jedynie księży, którym postawiono warunek, że nie mogą przebywać na Ziemiach Zachodnich i w związku z tym zostali wysiedleni do Polski centralnej, natomiast nie dotyczy ono księży usuniętych ze swoich stanowisk na podstawie dekretu, ale bez postawienia warunku opuszczenia Ziemi Zachodnich²⁰. Tym niemniej w komunikacie zapisano, że Komisja Wspólna wystąpi do władz państwowych o uchylenie obecnie obowiązującego dekretu z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzeniu duchownych stanowisk kościelnych oraz że nowy akt prawny będzie gwarantował wpływ władz państwowych na obsadę stanowisk arcybiskupów, biskupów diecezjalnych i koadiutorów z prawem następstwa oraz proboszczów, z jednoczesnym zachowaniem wymogów jurysdykcji kościelnej.

2. NOWELIZACJA PRAWA O OBSADZIE STANOWISK KOŚCIELNYCH Z 31 GRUDNIA 1956 R.

Zmiana obowiązującego prawa nastąpiła na przełomie 1956/1957 r. W dniu 31 grudnia 1956 r. władze państwowe wydały nowy dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych²¹, który wszedł w życie 12 stycznia 1957 r. Nie znosił on, co prawda, nadzoru państwa nad tworzeniem i obsadzaniem stanowisk kościelnych, ale liberalizował istniejące dotąd przepisy. Zawierał postanowienie, że tworzenie, przekształcanie, znoszenie oraz ustalanie granic terytorialnych diecezji i parafii wymaga „uprzedniego porozumienia się z właściwym organem państwowym”, a nie jak dotychczas zgody,

---

¹⁹ *Komunikat Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Episkopatu z dnia 8 grudnia 1956 r. o zasadach uregulowania wzajemnych stosunków*, w: P. Raina, *Kościół*, s. 575-576.

²⁰ Zdaniem władz punkt 5 komunikatu dotyczył jedynie 20 księży ze Śląska Opolskiego i 4 księży z diecezji warmińskiej. *Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Wydziału do Spraw Wyznań przy Prezydium WRN w Zielonej Górze z dnia 6 kwietnia 1957 r. w sprawie powrotu księży wysiedlonych z Ziemi Zachodnich*, APZG WdSW, sygn. 2898, s. 145.

²¹ DzU z 1957, nr 1, poz. 6.

a mianowanie na stanowiska kościelne²²: „uprzedniego upewnienia się, czy przeciw osobom, które mają być mianowane na te stanowiska, nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia właściwego organu państwowego”. Organem właściwym – w myśl dekretu – co do diecezji i urzędów biskupich był rząd, a w odniesieniu do parafii, proboszczów i administratorów parafii prezydium właściwej miejscowo wojewódzkiej rady narodowej. Sprawy sporne miały być rozstrzygane w drodze porozumienia „zwierzchniego organu kościelnego z Rządem”.

Dekret nie precyzował jednak, kto ma reprezentować rząd oraz „zwierzchni organ kościelny”. W praktyce w latach 1957-1961 sprawy tego rodzaju wnosili na obrady Komisji Wspólnej przedstawiciele Episkopatu, a były one rozpatrywane dwuosobowo przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Stosunków z Kościołem Jerzego Sztachelskiego oraz Sekretarza Episkopatu biskupa Zygmunta Choromańskiego. Od 1961 r. na wnioski kurii odpowiadał dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań, informując, że sprawa nie zostanie wniesiona na Komisję Wspólną, natomiast zostanie rozpatrzona przez Wiceprezesa Rady Ministrów w trybie skargi. Zmiana ta nie budziła początkowo sprzeciwu Episkopatu, ponieważ duża część skarg była załatwiana pozytywnie poprzez uchYLENIE zastrzeżeń wobec kandydata na proboszcza. Władze kościelne, w tym również kuria gorzowska, zaczęły protestować dopiero od czerwca 1969 r., grożąc, że jeśli wnioski nie zostaną skierowane na Komisję Wspólną, może to doprowadzić do zaprzestania przestrzegania przez Episkopat postanowień dekretu²³. W związku z tym po konsultacjach Urzędu do Spraw Wyznań z KC PZPR powrócono do praktyki z lat poprzednich²⁴.

---

²² Dekret wymieniał tu: arcybiskupów, biskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa, proboszczów i administratorów parafii, nie wspominając o wikariuszach, rektorach kościołów, urzędach kurialnych i stanowiskach w zakonach.

²³ Zob. *Pismo Kurii w Gorzowie do Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 4 lipca 1969 r. w sprawie stosowania dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 116.

²⁴ Zob. *Pismo A. Skarżyńskiego do członka Biura Politycznego i Sekretarza KC PZPR Z. Kliszki z lipca 1969 r.*, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 112-114.

Nowość w dekrete z 1956 r. stanowił przepis, że niezgłoszenie zastrzeżenia w ciągu 30 dni w przypadku tworzenia, przekształcania i znoszenia parafii oraz obsadzania stanowisk właściwych dla prezydium wojewódzkiej rady narodowej, a także 3 miesiące w przypadku obsadzania stanowisk właściwych do rozpatrywania przez rząd, uważa się za wyrażenie zgody. Usunięcie duchownego było możliwe „w razie szkodliwej dla Państwa działalności”²⁵ oraz po prawomocnym wyroku sądowym skazującym duchownego na utratę praw publicznych. Tak samo, jak w poprzednim dekrete, osoby mianowane na stanowiska kościelne zostały zobowiązane do złożenia ślubowania na wierność PRL, przy czym rota ślubowania została umieszczona w tekście dekretu.

Łagodniej brzmiące sformułowania dekretu nie zmieniły jednak praktyki Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze. W dalszym ciągu nie przestrzegał on przewidzianych prawem terminów oraz w dowolny sposób interpretował sformułowanie „uzasadnione zastrzeżenia”²⁶ odnośnie do osób przedstawianych do objęcia stanowisk kościelnych. Proponował nawet rozszerzenie treści dekretu poprzez zwiększenie wpływu władz państwowych na mianowanie na stanowiska wikariuszy, w kurii, seminariach oraz uzależnienie

---

²⁵ Urząd do Spraw Wyznań precyzował, że poprzez szkodliwą działalność księdza wobec państwa należy rozumieć: „1. szkodliwe pod względem politycznym wystąpienia z ambony, 2. wystąpienia w czasie kazań przeciwko ustawom i przepisom państwowym, 3. rozpowszechnianie publiczne fałszywych wiadomości mogących wyrządzić istotną szkodę interesom państwa (rzekome prześladowanie kleru), 4. naruszanie podstawowych zasad wolności sumienia i wyznania, tolerancji religijnej, itp., 5. ingerowanie w wewnętrzne sprawy instytucji państwowych oraz organizacji społecznych, politycznych, gospodarczych i dyskryminowanie członków tych organizacji, 6. zwalczanie laicyzacji życia publicznego i prywatnego, 7. zajmowanie niewłaściwej postawy wobec organów władzy państwowej”. *Notatka z narady kierowników wydziałów do spraw wyznań prezydium wojewódzkich i miejskich rad narodowych oraz inspektorów Urzędu do Spraw Wyznań odbytej w dniu 24 lutego 1964 r. w Warszawie, AAN UdSW, sygn. 127/14, s. 16.*

²⁶ Pod tym pojęcie władze państwowe rozumiały na przykład, że kandydat na stanowisko „nie daje gwarancji na przyszłość” albo „nie powinien zajmować samodzielnego stanowiska”.

zwolnień ze stanowisk duchownych od decyzji władz państwowych²⁷.

Wydział interesował się także obsadzaniem przez kurie gorzowską kościołów i kaplic filialnych wikariuszami, bo jego zdaniem, stanowiło to naruszenie art. 1 dekretu. W związku z tym kierował w tej sprawie do kurii wiele pism²⁸ oraz poruszał ją w rozmowach z jej przedstawicielami. W odpowiedzi kuria argumentowała, że: „Samo zamieszkanie księdza poza plebanią nie jest przekształcaniem istniejącej parafii ani też tworzeniem nowej czy zmianą granic parafialnych” oraz, że „w żadnym wypadku z okazji zamieszkania księdza przy filialnym kościele nie wydała dekretu utworzenia nowej parafii, a kapłan ten nie ma innych uprawnień, jak tylko te, które przysługują wikariuszowi”²⁹.

Sposób sprawowania nadzoru nad obejmowaniem stanowisk przez osoby duchowne niewiele zmienił się po wejściu w życie w dniu 1 stycznia 1961 r. nowego kodeksu postępowania administracyjnego³⁰ i wydaniu w dniu 14 marca 1962 r. przez Urząd do Spraw Wyznań okólnika w sprawie postępowania administracyjnego dotyczącego mianowania na stanowiska proboszczów i administratorów parafii³¹. Na podstawie okólnika władze wyznaniowe zaprzestały motywowania swoich decyzji, powołując się bezprawnie na „porządek publiczny” lub „interes bezpieczeństwa Pań-

---

²⁷ *Sprawozdanie z działalności Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze z 1960 r.*, APZG WdSW, sygn. 2935, s. 32.

²⁸ *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze do Kurii gorzowskiej z dnia 26 kwietnia 1960 w sprawie realizacji dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, APZG WdSW, sygn. 3216, s. 4.

²⁹ *Pismo Kurii biskupiej w Gorzowie Wlkp. do Prezydium WRN w Zielonej Górze z dnia 4 maja 1960 r. w sprawie realizacji dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, APZG WdSW, sygn. 3216, s. 5-6.

³⁰ DzU z 1960, nr 30, poz. 168; *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze do Kurii gorzowskiej z dnia 26 kwietnia 1960 w sprawie realizacji dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, APZG WdSW, sygn. 3216, s. 4.

³¹ *Okólnik Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 14 marca 1962 r. w sprawie postępowania administracyjnego dotyczącego mianowania na stanowiska proboszczów i administratorów parafii*, APZG WdSW, sygn. 2906, s. 33-35.

stwa³² i starały się usuwać niewygodnych dla siebie duchownych za najmniejsze nawet przewinienia administracyjne. Faktycznie jednak często kończyło się na ostrzeżeniach, bez wydania decyzji o usunięciu, ponieważ kurie ich nie wykonywały i księża pozostawali na swoich stanowiskach. Przykładowo w latach 1960-1962 na terenie kościelnej administracji gorzowskiej podległej Wydziałowi do Spraw Wyznań w Zielonej Górze takie ostrzeżenia otrzymało 21 księży³³, z których usunięto 2, natomiast w roku 1969 już tylko 3 księża z gorzowskiej administracji apostołskiej otrzymało ostrzeżenie bez decyzji o usunięciu ze stanowiska³⁴.

Od końca 1963 r. wydziały do spraw wyznań, chcąc zachować pozory praworządności przy wydawaniu decyzji negatywnych, zadawały kandydatowi pytania: czy będzie przekazywał sprawozdania z nauki religii, czy będzie prowadził księgę inwentarzową – co było niemożliwe z powodu braku jej wzoru, i czy będzie opłacał czynsz za użytkowanie nieruchomości. Po zgodnej ze stanowiskiem Episkopatu odpowiedzi odmownej, wydziały wyznaniowe wysuwały zastrzeżenia ze względu na „szkodliwą dla państwa działalność”³⁵.

Urząd do Spraw Wyznań zauważył jednak, że nowy kodeks prawa administracyjnego utrudnia wydawanie ostrzeżeń, ponieważ kurie, w jego myśl, żądały udowodnienia „szkodliwej dla Państwa działalności”. Były przy tym uprawnione do przeglądania akt sprawy, sporządzania z nich notatek i odpisów, wypowiedania się odnośnie do zebranych dowodów i materiałów oraz miały prawo do uczestnic-

---

³² Zob. *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze do Kurii Biskupiej w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 lutego 1964 r. w sprawie zastrzeżeń przeciw mianowaniu ks. Eugeniusza Kawy na stanowisko administratora parafii w Rzepinie*, APZG WdSW, sygn. 2976, s. 34.

³³ Zob. *Informacja dotycząca księży ostrzeżonych i usuniętych ze stanowisk za szkodliwą dla państwa działalność w latach 1960-1962 (do paździenika) oraz rozmów przeprowadzonych z księżmi w związku z ich wystąpieniami*, APZG WdSW, sygn. 2946, s. 11-14.

³⁴ Zob. *Notatka dotycząca realizacji dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych w roku 1968*, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 8.

³⁵ Zob. *Księża nie zatwierdzeni na stanowiska kościelne w związku z prowadzeniem przez w/w szkodliwej dla Państwa działalności*, APZG WdSW, sygn. 2946, s. 14-21.

stwa w przeprowadzaniu dowodów ze świadków, co stawiało administrację wyznaniową w kłopotliwej sytuacji, ponieważ wiele informacji zdobywała drogą konfidencyjną i w związku z tym nie mogła ich udostępniać kuriom zgodnie z art. 75 kpa³⁶. Doprowadziło to do zaniechania wydawania przez wydziały do spraw wyznań ostrzeżeń w myśl art. 7 dekretu i rozpoczęcia systematycznych rozmów z księżmi, podczas których pracownicy wydziałów posiłkowali się „odpowiednio stosowaną praktyką finansową oraz orzecznictwem karno-administracyjnym”³⁷.

Kuria gorzowska uważana była przez władze komunistyczne za najbardziej wrogą pod względem realizacji postanowień dekretu. Wynikało to stąd, że często mianowała księży jedynie na tymczasowych administratorów parafii, a na zarzuty Wydziału do Spraw Wyznań odpowiadała, że sprawę odkłada do czasu powołania Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu „a w tym czasie ktoś musi spełniać obowiązki proboszcza”. Na przykład w roku 1966 funkcje administratorów bez wniosku do Wydziału do Spraw Wyznań o wyrażenie zgody z terenu Ordynariatu Gorzowskiego pełniło 6 księży³⁸, kolejnych 4 administrowało parafią po wydaniu przez Wydział decyzji negatywnej³⁹, a 1 po wydaniu prawomocnej decyzji o usunięciu z parafii⁴⁰. Ponadto, zdaniem Wydziału, na prezentowane stanowiska Kuria wysuwała księży „wrogich ustrojowi PRL”⁴¹.

---

³⁶ Zob. *Notatka dotycząca realizacji dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych w roku 1968*, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 9.

³⁷ *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie dotyczące naruszeń przez kler przepisów państwowych oraz jego negatywnej w stosunku do Państwa działalności za okres 1960-1962*, APZG WdSW, sygn. 2946, s. 34-35.

³⁸ Zob. *Wykaz administratorów parafii obsadzonych przez Kurie Biskupią w Gorzowie Wlkp. bez przedstawienia Wydziałowi do Spraw Wyznań w Zielonej Górze wniosku o wyrażenie zgody na mianowanie administratorem parafii według stanu na dzień 13 czerwca 1966 r.*, APZG WdSW, sygn. 2960, s. 116.

³⁹ Zob. *Wykaz księży administrujących parafią po wydaniu decyzji Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze nie wyrażającej zgody na ich mianowanie administratorami parafii według stanu na dzień 13 czerwca 1966 r.*, APZG WdSW, sygn. 2960, s. 116.

O sposobie realizacji dekretu na terenie gorzowskiej administracji kościelnej podległej Wydziałowi do Spraw Wyznań w Zielonej Górze świadczy ocena dokonana przez sam Wydział na polecenie A. Merkera z Urzędu do Spraw Wyznań, który nakazał przesłanie danych dotyczących realizacji przez poszczególne kurie dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych oraz „postaw politycznych kleru parafialnego”⁴². Sprawozdanie wysłane w dniu 12 lutego 1969 r. zawierało dane z 1967 r., w którym powstał 1 wikariat eksponowany w Skąpem i z 1968 r., w którym powstały 2 takie wikariaty: w Smogórach i Ulimiu. Wydział informował także, że w związku z tym wezwał na rozmowy zarówno administratorów parafii, jak również wikariuszy w wikariatach eksponowanych i zażądał od nich, by zlikwidowali te placówki, grożąc, że w przeciwnym razie nie zostanie załatwiona pozytywnie żadna ze spraw wniesionych przez parafie do władzy państwowej⁴³. Naciski Wydziału nie odnosiły jednak wielkiego skutku, co więcej, zauważał on, że nie załatwianie księżom z wikariatów eksponowanych wnoszonych przez nich próśb doprowadza do coraz większej ich izolacji i stawia w opozycji do władzy ludowej oraz utrudnia „zajęcie lojalnej postawy”⁴⁴.

Władze wyznaniowe zdawały sobie także sprawę, że tworzenie wikariatów eksponowanych jest wynikiem braku zgody na tworze-

---

⁴⁰ Zob. Wykaz księży w parafii mimo wydania prawomocnej decyzji dotyczącej usunięcia z parafii według stanu na dzień 13 czerwca 1966 r., APZG WdSW, sygn. 2960, s. 116.

⁴¹ Zob. Notatka dotycząca realizacji dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych w roku 1968, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 2-22.

⁴² Pismo naczelnika wydziału w Urzędzie do Spraw Wyznań do prezydów wojewódzkich rad narodowych z dnia 9 stycznia 1969 r. dotyczące realizacji przez kurie dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych oraz postaw politycznych kleru parafialnego, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 118-122.

⁴³ Pismo Wydziału do Spraw Wyznań do Prezydium WRN w Zielonej Górze do Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 12 lutego 1969 r. w sprawie realizacji dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych na terenie województwa zielonogórskiego, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 396.

⁴⁴ Notatka dotycząca realizacji dekretu z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych w roku 1968, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 20.

nie nowych parafii, były jednak bezsilne wobec tego faktu. W notatce z 1968 r. Urząd do Spraw Wyznań zauważył, że „[...] nie istnieje możliwość pełnego skutecznego przeciwstawiania się przypadkom naruszania postanowień dekretu przez ordynariuszy diecezji”⁴⁵. Bezsilność tę wykorzystywała Kuria gorzowska, która już w latach 1967-1968 nie wniosła do Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze żadnej prośby o utworzenie nowej parafii, natomiast tworzyła wikariaty eksponowane⁴⁶. Takich wikariatów w roku 1969 na terenie gorzowskiej administracji kościelnej podległej Wydziałowi do Spraw Wyznań w Zielonej Górze istniało 18, a parafii uznawanych przez władze państwowe było 101⁴⁷. Liczba ta zwiększyła się jeszcze w roku 1972 po erygowaniu diecezji gorzowskiej i przyłączeniu do niej dekanatów z województwa zielonogórskiego, podległych dotychczas wrocławskiej administracji kościelnej. Według danych Wydziału na dzień 15 grudnia 1972 r. na terenie diecezji istniały 24 funkcjonujące wikariaty eksponowane oraz 11 kolejnych zamieszczonych w schematyzmie kurii, ale jeszcze nie obsadzonych⁴⁸. W związku z tym Wydział zamierzał podjąć rozmowy z kurią gorzowską w celu uregulowania tego zagadnienia i zaproponować zatwierdzenie części wikariatów w zamian za zlikwidowanie innych. Te działania nie przyniosły jednak zamierzonych skutków i w dalszym ciągu dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych na terenie Kościoła gorzowskiego w znacznej mierze nie był przestrzegany.

---

⁴⁵ Tamże, s. 22.

⁴⁶ *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań do Prezydium WRN w Zielonej Górze do Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 12 lutego 1969 r. w sprawie realizacji dekretu o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych na terenie województwa zielonogórskiego*, AAN UdSW, sygn. 86/1, s. 397.

⁴⁷ *Sprawozdanie Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze na temat parafii, placówek duszpasterskich i obiektów sakralnych Kościoła rzymskokatolickiego według stanu na dzień 31 grudnia 1969 r.*, APZG WdSW, sygn. 2955, s. 61-62.

⁴⁸ *Informacja o tworzeniu nielegalnych placówek duszpasterskich tzw. wikariatów eksponowanych na terenie województwa zielonogórskiego*, APZG WdSW, sygn. 2956, s. 137.

3. POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ SCHIZMATYCKIEJ PARAFII W GĄDKOWIE WIELKIM

Szczególnym przejawem nadzoru Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze nad tworzeniem i obsadzaniem stanowisk kościelnych była sytuacja zaistniała w Gądkowie Wielkim w powiecie ślubickim. Władze państwowe wykorzystały tu konflikt zaistniały pomiędzy duchowieństwem i doprowadziły do utworzenia schizmatyckiej parafii podporządkowanej władzom komunistycznym.

Konflikt powstał w marcu 1962 r., kiedy to do proboszcza parafii ks. Bronisława Barańskiego – aktywnego członka „Caritasu”⁴⁹, został posłany jako wikariusz – koadiutor, ks. Czesław Szczukowski. Początkowo występował on publicznie przeciwko urzędującemu proboszczowi, starając się przy tym zyskać przychylność parafian, ale w niedługim czasie zakończył konflikt z proboszczem i rozpoczął starania o przychylność władz, podpisując umowę o nauczanie religii i biorąc udział w organizowanym przez władze zjeździe wrocławskim⁵⁰, przez co wyrażał nadzieję na objęcie urzędu proboszcza po ks. B. Barańskim.

Widząc taki stan rzeczy, biskup gorzowski wydał w dniu 23 sierpnia 1963 r. dekret przenoszący ks. Cz. Szczukowskiego do parafii Police w województwie szczecińskim. Kilka dni później ks. Cz. Szczukowski poprosił biskupa Wilhelma Plutę o cofnięcie dekretu przeniesienia, a gdy jego prośba została uwzględniona, powrócił do Gądkowa, gdzie zastał skierowanego w jego zastępstwie ks. Zygmunta Marcinkowskiego. Manipulując ludźmi dopro-

---

⁴⁹ Z zachowanych dokumentów archiwalnych wynika, że ks. B. Barański początkowo charakteryzował się wrogim stosunkiem do władz PRL a bliższy z nimi kontakt nawiązał dopiero w roku 1961, chociaż już w 1960 r. opłacał składki członkowskie, nie będąc jednocześnie członkiem organizacji. Zmiana nastąpiła prawdopodobnie pod wpływem gróźb wszczęcia przeciwko niemu postępowań karnych za „wrogię” wystąpienia. Od tej pory aktywnie uczestniczył w pracach koła „Caritas”, biorąc udział we wszystkich zjazdach. *Analiza sytuacji w parafii Gądków Wielki pow. Ślubice opracowana dnia 18 stycznia 1964 r.*, APZG WdSW, sygn. 3227, s. 9.

⁵⁰ Tamże, s. 10-11.

wadził do otwartego konfliktu i usunięcia z parafii przysłanego przez Kurię kapłana⁵¹.

W tej sytuacji biskup gorzowski upoważnił w dniu 26 października 1963 r. ks. dziekana Czesława Berke do zawieszenia ks. Cz. Szczukowskiego w czynnościach kapłańskich na trzy miesiące. Decyzja biskupa początkowo nie została jednak przyjęta, ale już 28 października ks. Cz. Szczukowski zjawił się w kurii, informując, że wyjeżdża do rodziców do Złotowa i poprosił o zdjęcie suspensy do dnia 1 listopada⁵².

W czasie jego kilkunastodniowej nieobecności kuria systematycznie kierowała do posługi w Gądkowie Wielkim księży z okolicznych parafii, licząc na uspokojenie wiernych, natomiast na administratora parafii wyznaczyła ks. Antoniego Kosteckiego, wnosząc jednocześnie do Wydziału do Spraw Wyznań prośbę o wyrażenie zgody na tę nominację. Prośba ta została odrzucona, co więcej, kierownik Wydziału, widząc eskalację konfliktu, przyjął w dniu 8 listopada ks. Cz. Szczukowskiego, który oświadczył, że wbrew woli biskupa chce na nowo rozpocząć pracę duszpasterską w Gądkowie Wielkim. Mając poparcie administracji wyznaniowej, powrócił tam i szukając kolejnych zwolenników swojej osoby w dalszym ciągu buntował wiernych przeciwko kapłanom przysyłanym przez biskupa W. Plutę.

Kuria gorzowska, coraz bardziej zaniepokojona możliwością zaistnienia schizmy, skierowała do parafii w dniu 12 listopada pierwszego powojennego proboszcza tej parafii ks. Lecha Rychwalskiego. Przejął on, po przeniesionym w stan spoczynku ks. B. Barańskim⁵³, obowiązki administratora parafii i starał się nakłonić ks. Cz. Szczukowskiego do podporządkowania się woli biskupa. Jego misja jednak nie powiodła się, wobec czego został on formalnie odwołany przez władze kościelne w dniu 29 grudnia. Faktycznie jednak ks. L. Rychwalski opuścił parafię na początku stycznia 1964 r. po incydentach między nim a mieszkańcami filii w Dębrznicy, gdzie w dniach

⁵¹ Zob. *List ks. Czesława Szczukowskiego do Kurii w Gorzowie Wlkp. z dnia 7 października 1963 r.*, APZG WdSW, sygn. 3225, s. 8-12.

⁵² *Analiza sytuacji w parafii Gądków Wielki*, s. 13.

⁵³ *Dekret biskupa W. Pluty z dnia 11 października 1963 r. przenoszący ks. B. Barańskiego w stan spoczynku*, APZG WdSW, sygn. 3225, s. 13.

8 i 22 grudnia 1963 r. doszło do rękoczynów. Na jego miejsce z zamiarem uspokojenia ludzi przyjechali ks. Henryk Dworak i ks. Eugeniusz Mackowicz, którzy również wkrótce zostali zmuszeni do opuszczenia parafii⁵⁴.

W tym czasie ks. Cz. Szczukowski rozpoczął starania zmierzające do formalnego utworzenia niezależnej od biskupa parafii. W tym celu przeprowadzał zebrania i rozmowy indywidualne ze swoimi zwolennikami, podczas których zostały wybrane: komitet parafialny i rada parafialna. Opracował także wniosek do Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze w sprawie zatwierdzenia parafii i przesłał go wraz z podpisami swoich zwolenników⁵⁵.

W dniu 14 stycznia 1964 r. odbyło się posiedzenie „trójki wojewódzkiej”, na którym wyrażono zgodę na rejestrację niezależnej parafii, a ks. Cz. Szczukowskiemu nakazano dalsze zbieranie deklaracji przynależności – zwłaszcza w filii w Radzikowie i w wioskach nieposiadających kościołów oraz przejęcie kościoła w Gądkowie Wielkim. Z kolei Wydział do Spraw Wyznań został zobowiązany do przygotowania dokumentacji przekazującej budynki sakralne i mieszkalne nowo powstałej parafii⁵⁶.

Parafia została zarejestrowana na podstawie art. 6 ust. 1 i art. 21 prawa o stowarzyszeniach w dniu 10 lutego 1964 r.⁵⁷ i zyskała oso-

---

⁵⁴ *Analiza sytuacji w parafii Gądków Wielki*, s. 19-20.

⁵⁵ „My parafianie z Gądkowa Wielkiego i przyległych miejscowości zwracamy się z gorącą prośbą o zarejestrowanie nowopowstałej Niezależnej Samodzielnej Parafii Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Gądkowie Wielkim pow. Słubice i zatwierdzenie nam Rady Parafialnej, wybranej na zebraniu wiernych, jakie odbyło się w Gądkowie dnia 4.XII.1963 r. W załączeniu przedkładamy Statut naszej Niezależnej Samodzielnej Parafii Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Gądkowie Wielkim, pow. Słubice. Jednocześnie przedkładamy prośbę o zamianowanie pierwszym proboszczem tej Parafii Ks. Szczukowskiego Czesława”. *Pismo do Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium WRN w Zielonej Górze z dnia 5 grudnia 1963 r.*, APZG WdSW, sygn. 3225, s. 115.

⁵⁶ *Notatka z posiedzenia „trójki wojewódzkiej” w dniu 14 stycznia 1964 r.*, APZG WdSW, sygn. 3227, s. 22-23.

⁵⁷ *Zob. Pismo Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze do Niezależnej Samodzielnej Parafii Rzymsko-Katolickiej w Gądkowie Wielkim z dnia 10 lutego 1964 r. w sprawie rejestracji parafii w Gądkowie Wielkim*, APZG WdSW, sygn. 3226, s. 14.

bowość prawną jako stowarzyszenie. Jej proboszczem został ks. Cz. Szczukowski, ponieważ Wydział nie wniósł przeciwko niemu zastrzeżeń, powołując się na art. 5 ust. 1 dekretu o organizowaniu i obsadzeniu stanowisk kościelnych⁵⁸. Ponadto na podstawie art. 39 ust. 1 i 4 ustawy o gospodarce terenami w miastach i osiedlach przekazał parafii w użytkowanie kościoły w Dębrznicy i Radzikowie⁵⁹.

Działania te formalnie potwierdziły istnienie schizmy. Nie oznaczały jednak podporządkowania wszystkich parafian nadzorowi Wydziału do Spraw Wyznań, bo na początku swojego istnienia deklaracje przynależności złożyło 195 rodzin, co stanowiło niecałe 50% mieszkańców parafii⁶⁰. Ponadto na terenie parafii pracowali – nieuznawani przez administrację wyznaniową – księża przystąpi przez kurię gorzowską⁶¹.

W kolejnych latach stan liczebny parafii systematycznie się zmniejszał i w roku 1966 spadł do 108 rodzin. Był to wynik pracy

---

⁵⁸ Zob. *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze do Niezależnej Samodzielnej Parafii Rzymsko-Katolickiej w Gądkowie Wielkim z dnia 10 lutego 1964 r. w sprawie objęcia stanowiska proboszcza w parafii w Gądkowie Wielkim przez ks. Czesława Szczukowskiego*, APZG WdSW, sygn. 3226, s. 20.

⁵⁹ Zob. *Pismo Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze do Niezależnej Samodzielnej Parafii Rzymsko-Katolickiej w Gądkowie Wielkim z dnia 2 kwietnia 1964 r. w sprawie przekazania w użytkowanie kościołów w Dębrznicy i Radzikowie*, APZG WdSW, sygn. 3226, s. 21.

⁶⁰ W poszczególnych miejscowościach liczba członków tej parafii przedstawiała się następująco: w Gądkowie Wielkim deklaracje podpisało 120 rodzin na ogólną liczbę 185, w Radzikowie 48 na 60, w Dębrznicy 25 na 30, w Gądkowie Małym 2 z 28, natomiast w pozostałych wioskach zamieszkiwanych przez 117 rodzin nikt nie podpisał deklaracji. *Informacja o sytuacji Samodzielnej Niezależnej Parafii Rzymsko-Katolickiej w Gądkowie Wielkim pow. Słubice sporządzona przez A. Madeja, Kierownika Wydziału Administracji Komitetu Wojewódzkiego*, APZG WdSW, sygn. 3235, s. 13.

⁶¹ W czasie istnienia schizmatycznej parafii byli to: ks. Eugeniusz Mackowicz (przebywał na terenie parafii od 3 grudnia 1963 r. do czerwca 1964 r.), ks. Konrad Hermann (przybył do Gądkowa w styczniu, a wyjechał w czerwcu 1964 r.), ks. Władysław Kaźmierczak (przybył w czerwcu 1964 r. i pomimo wielokrotnych żądań ze strony administracji wyznaniowej usunięcia go pozostał do końca istnienia Samodzielnej Niezależnej Parafii Rzymsko-Katolickiej), ks. Julian Mizera (przybył we wrześniu 1964 r. i pomimo ostrzeżeń ze strony Wydziału do Spraw Wyznań pozostał do 1966 r.) oraz ks. Pirog.

duszpasterskiej księży przysłanych przez kurie gorzowską, zwiększającej się świadomości członków schizmatycznej parafii o nieważności zawieranego tam sakramentu małżeństwa oraz konfliktowego charakteru ks. Szczukowskiego i jego niemoralnego prowadzenia się. W związku z tym Wydział do Spraw Wyznań postanowił czynnie zaangażować się w funkcjonowanie parafii⁶². Okazją do tego stało się przybycie z Poznania w marcu 1966 r. – znajdującego się od wielu lat w konflikcie ze swoim biskupem – ks. Władysława Zygmunta. Zaczął on stopniowo przejmować obowiązki ks. Cz. Szczukowskiego, który stracił zaufanie parafian z powodu zaniedbywania pracy duszpasterskiej i wspólnego zamieszkania z bardzo młodą kobietą.

Ks. W. Zygmunt został wybrany na urząd proboszcza przez radę parafialną w dniu 17 lipca 1966 r.⁶³ Wydział do Spraw Wyznań początkowo próbował oprzeć na nim działalność parafii, ale jego niemoralne prowadzenie się, nałogi i konflikty z ludźmi bardzo szybko doprowadziły do porzucenia tego pomysłu⁶⁴. W związku z tym Wydział postanowił pozostawić niezależną parafię, nie angażując się zupełnie w jej sprawy i zasugerować ks. Szczukowskiemu i ks. Zygmuntovi, żeby odpłatnie i do wspólnego użytkowania wydzierzawili kościół w Dębrznicy parafii rzymskokatolickiej⁶⁵.

Coraz mniejsze zainteresowanie władz państwowych oraz coraz odważniejsze działania kurii gorzowskiej doprowadziły do powolnego upadku schizmatycznej parafii. W święta Bożego Narodzenia

---

⁶² Zob. *Wnioski Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze z dnia 22 kwietnia 1966 r. w sprawie sytuacji zaistniałej w Niezależnej Samodzielnej Parafii Rzymsko – Katolickiej w Gądkowie Wielkim*, APZG WdSW, sygn. 3235, s. 54.

⁶³ Zob. *Protokół plenarnego zebrania Niezależnej Samodzielnej Parafii Rzymsko-Katolickiej na filii w Dębrznicy z dnia 17 lipca 1966 r.*, APZG WdSW, sygn. 3235, s. 130-131.

⁶⁴ „[...] ks. Władysław Zygmunt w Radzikowie nie jest w stanie zastąpić ks. Szczukowskiego, ponieważ tamtejsza ludność utworzyła niezależną parafię jedynie dla ks. Szczukowskiego. Ks. Zygmunt, jako obcy i nieznający tego środowiska nie jest w stanie skupić ludzi wokół siebie a zwłaszcza młodzieży”. *Analiza sytuacji zaistniałej w Niezależnej Samodzielnej Parafii Rzymsko-Katolickiej w Gądkowie Wielkim z 1966 r. sporządzona przez kierownika Wydziału do Spraw Wyznań M. Żywickiego*, APZG WdSW, sygn. 3235, s. 114-117.

⁶⁵ Tamże, s. 117.

1966 r. frekwencja na nabożeństwach była niewielka⁶⁶, a w drugiej połowie stycznia 1967 r. całkowicie ustała. Widząc taki stan rzeczy, Wydział do Spraw Wyznań w Zielonej Górze opracował plan likwidacji parafii, w którym proponował: zagwarantowanie bezpieczeństwa dla członków byłej parafii, zabezpieczenie jej majątku, usunięcie z terenu parafii zarówno ks. Cz. Szczukowskiego i ks. W. Zygmunta, jak i pracujących z woli biskupa ks. W. Kaźmierczaka i ks. Piroga, a także przekazanie kurii gorzowskiej w użytkowanie kościołów filialnych⁶⁷.

Likwidację parafii spowodowała ingerencja Urzędu do Spraw Wyznań, który nakazał otoczenie „szczególną opieką” ks. W. Zygmunta⁶⁸. Pomimo że w marcu 1967 r. popierały go tylko 2 rodziny i praktycznie nie przebywał w parafii, to jeszcze w listopadzie pobierał uposażenie⁶⁹ i pisał do władz państwowych skargi na zbyt małą pomoc w utrzymaniu parafii. Jednak pod koniec 1967 r. poinformował, że najpóźniej w dniu 1 stycznia 1968 r. chciałby ustąpić ze stanowiska proboszcza⁷⁰. W tej sytuacji Urząd do Spraw Wyznań w Warszawie nakazał, żeby władze wojewódzkie spowodowały odejście ks. W. Zygmunta, ale nie likwidowały formalnie parafii, tak by można ją było obsadzić księdzem z Kościoła polskokatolickiego⁷¹. Plan ten władze państwowe zamierzały zrealizować najpóźniej do 15 lutego

---

⁶⁶ W pasterce w Radzikowie uczestniczyło jeszcze 30 osób, ale w nabożeństwie noworocznym już tylko 10. *Notatka służbowa sporządzona w dniu 1 marca 1967 r. przez starszego inspektora Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze J. Waligóre, APZG WdSW, sygn. 3236, s. 56.*

⁶⁷ Tamże, s. 57-58.

⁶⁸ Zob. *Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Wydziału do Spraw Wyznań WRN w Zielonej Górze z dnia 7 marca 1967 r. w sprawie sytuacji w parafii w Gądkowie Wielkim, APZG WdSW, sygn. 3236, s. 59.*

⁶⁹ *Propozycje w sprawie polepszenia sytuacji w Niezależnej Samodzielnej Parafii w Gądkowie Wielkim pow. Słubice, APZG WdSW, sygn. 3236, s. 94.*

⁷⁰ Zob. *Pismo ks. W. Zygmunta do Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze M. Żywickiego z dnia 7 listopada 1967 r., APZG WdSW, sygn. 3236, s. 99-101.*

⁷¹ Zob. *Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Wydziału do Spraw Wyznań WRN w Zielonej Górze z dnia 30 listopada 1967 r. w sprawie sytuacji w parafii w Gądkowie Wielkim, APZG WdSW, sygn. 3236, s. 108.*

1968 r., przy czym założyły, że w razie braku postępu w „reaktywaniu i powiększaniu liczby parafian Niezależnej Samodzielnej Parafii, trzeba będzie opracować i zrealizować plan likwidacji tej parafii”⁷².

Zamierzeń tych władzom wyznaniowym nie udało się jednak zrealizować z powodu braku zainteresowania wiernych przynależnością do schizmatycznej parafii oraz braku odpowiedniego duchownego polskokatolickiego na stanowisko proboszcza. W związku z tym już 14 marca 1968 r. Wydział do Spraw Wyznań w Zielonej Górze postanowił przekazać parafię kurii gorzowskiej, stawiając jako warunek usunięcie z jej terenu ks. W. Kaźmierczaka i mianowanie na stanowisko takiego proboszcza, który jest członkiem „Caritasu”⁷³. Dodatkowo postanowił negocjować zapewnienie stanowisk, pozbawionym placówek, księżom należącym do „Caritasu” oraz uregulować sprawę istnienia wikariatów eksponowanych, przy czym dwa ostatnie warunki postanowił postawić tak, by mógł się z nich wycofać⁷⁴.

Ostatecznie przekazał parafię kurii gorzowskiej na spotkaniu w Gądkowie Wielkim w dniu 4 maja 1968 r. w obecności wikariusza parafii ks. Piroga i przedstawiciela kurii ks. Mieczysława Marszałika⁷⁵. Wycofał się jednak ze stawianych wcześniej warunków, nie widząc możliwości utrzymywania podległej mu parafii bez poparcia mieszkających tam ludzi. Ingerencja władz państwowych w tworzenie nowych parafii i obsadzanie stanowisk kościelnych w tym wypadku okazała się nieskuteczna.

---

⁷² Wnioski wyphywające z sytuacji bieżącej w parafii Gądków Wielki z dnia 31 stycznia 1968 r. opracowane przez starszego inspektora Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze J. Waligóre, APZG WdSW, sygn. 3237, s. 14.

⁷³ Zob. Wnioski w sprawie likwidacji Niezależnej Samodzielnej Parafii w Gądkowie z dnia 1 kwietnia 1968 r. opracowane przez starszego inspektora Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze J. Waligóre, APZG WdSW, sygn. 3237, s. 29.

⁷⁴ Informacja w sprawie Niezależnej i Samodzielnej Parafii w Gądkowie Wielkim sporządzona w dniu 12 kwietnia 1968 r. przez Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze M. Żywickiego, APZG WdSW, sygn. 3237, s. 36.

⁷⁵ Notatka służbowa z przekazania Kurii gorzowskiej parafii w Gądkowie Wielkim sporządzona w dniu 6 maja 1968 r. przez starszego inspektora Wydziału do Spraw Wyznań w Zielonej Górze J. Czeka, APZG WdSW, sygn. 3237, s. 42.

PODSUMOWANIE

Opierając się na zachowanych dokumentach archiwalnych, należy stwierdzić, że zielonogórska administracja wyznaniowa przez cały okres swojej działalności starała się wpływać na politykę personalną Kościoła gorzowskiego. Dzieląc księży na postępowych, umiarkowanych i wrogich wobec państwa ludowego, zwłaszcza wobec tych ostatnich starała się z całą stanowczością realizować postanowienia dekretów z 1953 i 1956 r. o obsadzaniu stanowisk kościelnych. Były to jednak często działania nieskuteczne z racji zdecydowanej postawy kurii gorzowskiej, a zwłaszcza biskupa W. Pluty, który samodzielnie obsadzał parafie i bronił księży prześladowanych przez totalitarny system. Z tej samej racji nie przynosił spodziewanych efektów sprzeciw władz państwowych wobec tworzenia nowych parafii, kuria bowiem tworzyła tzw. wikariaty eksponowane, w których zamieszkiwał wikariusz formalnie zależny od administratora parafii, a praktycznie prowadzący samodzielny ośrodek duszpasterski.

Wydział do Spraw Wyznań w Zielonej Górze nie odniósł również spodziewanego sukcesu w podsycaniu konfliktu w parafii w Gądkowie Wielkim. Pomimo że udało mu się doprowadzić do czasowego wyłączenia dużej części parafii spod jurysdykcji biskupa gorzowskiego, to jednak stan taki trwał tylko 5 lat, przy czym od roku 1966 schizmatyczna parafia faktycznie nie prowadziła działalności duszpasterskiej.

Można więc stwierdzić, że faktyczny wpływ zielonogórskiej administracji wyznaniowej na politykę personalną Kościoła gorzowskiego był niewielki, a sukcesy w tej dziedzinie odnosiła głównie na papierze podczas składania sprawozdań do Urzędu w Warszawie.

THE INFLUENCE OF THE STATE ON THE STAFFING
OF ECCLESIASTICAL POSTS BETWEEN 1950 AND 1972
ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITY OF STATE ADMINISTRATION
IN ZIELONA GÓRA TOWARDS THE GORZÓW CHURCH

Summary

The priority of the communist authorities in Poland was to eliminate the Church from public life and to form a new „socialist person.” One of the ways of achieving that aim were the attempts to curb the basic right of diocesan authorities to freely choose candidates for ecclesiastical posts. In that way, the ecclesiastical administration of the People’s Republic of Poland intended to staff ecclesiastical posts, especially in curias, seminaries and parishes, with priests submissive to the state authorities, hoping to create a national church that would be autonomous from the decisions of the Holy See.

The first step designed to help achieve this goal was the decree of 9 February, 1953. It introduced the supervision of the state authorities over creating, transforming, abolishing and taking ecclesiastical posts and made it possible to remove inconvenient priests from their positions. The next decree was issued on 31 December, 1956. It did not abolish the state’s supervision over creating and staffing ecclesiastical posts, but liberalized the existing regulations. However, it was an instrument for restricting the personal politics of the Church for many years.

The application of both decrees is presented in the article on the example of the activity of the ecclesiastical administration in Zielona Góra towards the Gorzów Church, since that Church was considered by the state authorities as the most hostile as far as the observation of their decisions was concerned. The credit goes to bishop Wilhelm Pluta, who staffed the parishes in his own way and defended priests who were persecuted by the totalitarian system as well as created so-called exposed curacies, inhabited by a curate who was formally dependent on the parish administrator, but in practice was in sole charge of his pastoral centre.

It is owing to the uncompromising attitude of the clergy and laity that the Office for the Matters Concerning Religions did not succeed in their trial to create a parish independent from the Church structures in Gądków Wielki. On that basis, after analyzing the extant archival documents,

one is led to the conclusion that the ecclesiastical administration in Zielenka Góra, in spite of remarkable efforts and means, did not gain any significant influence on the staffing of ecclesiastical posts.